

Koncept „zagađivač plaća“ iz preduzetničke perspektive

Entrepreneurial aspect of the concept “polluter pays”

Krsto Jakšić¹, Adrijana Vuković², Lazar Cvijić^{3}*

¹Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Ekonomski fakultet, Kolašinska 156, 38220 Kosovska Mitrovica, Srbija / University in Prishtina – Kosovska Mitrovica, Faculty of Economics, Kolasinska 156, 38220 Kosovska Mitrovica, Serbia

²Univerzitet Union - Nikola Tesla, Beograd, Fakultet za pravo, bezbednost i menadžment „Konstantin Veliki“, Niš/Beograd, Srbija / Union – Nikola Tesla University, Belgrade, Faculty of Law, Security and Management “Konstantin Veliki”; Niš/Belgrade, Serbia

³Univerzitet Union - Nikola Tesla, Fakultet za poslovne studije i pravo, Beograd, Srbija / Union – Nikola Tesla University, Faculty of business studies and law, Belgrade, Serbia

*Autor za prepisku / Corresponding author

Rad primljen / Received: 05.09.2022, Rad prihvaćen / Accepted: 04.10.2022.

Sažetak: Ubrzani privredni razvoj, rast proizvodnje i potrošnje i porast svetskog stanovništva sa sobom povlači i ubrzano trošenje neobnovljivih prirodnih resursa i nekontrolisano zagađenje životne sredine. Kao jedno od rešenja nameće se primena principa „zagađivač plaća“, koji podrazumeva da je zagađivač odgovoran za zagađenje životne sredine i da je dužan da plati propisane takse i poreze. S druge strane, rešenje može biti i u primeni novih tehnologija koje mogu smanjiti zagađenje životne sredine i unaprediti proizvodnju obnovljivih izvora energije, kao i celokupne reciklažne industrije. Najvažniju ulogu u tom procesu imaju preduzetnici kao najfleksibilniji i inovativniji deo ekonomskog sistema. Uloga preduzetnika se ogleda u njihovoj brzini i spremnosti za uvođenje novih tehnologija i inovacija kao i primeni principa zelene ekonomije.

Ključne reči: životna sredina, zagađenje, zeleno preduzetništvo, zelena ekonomija, reciklažna industrija.

Abstract: Intensive economic development, growth of production and consumption, as well as the growth of world population triggers the increased consumption of non-renewable natural resources and uncontrolled pollution of environment. One of solution imposed is the principle “the polluter pays”, which considers that the polluter is responsible for environment pollution and is obliged to pay defined taxes and stamp duties. On the other hand, the solution could be in applying new technologies that may decrease the environment pollution and promote the production of renewable energy sources and develop recycling industry. Entrepreneurs have distinctive role in this process as they are the most flexible and innovative part of economic system. Their role reflects in their speed and readiness for introduction of new technologies and innovation, as well as applying the principles of green economy.

Keywords: environment, pollution, green entrepreneurship, green economy, recycling industry.

¹orcid.org/0000-0001-5508-0069, e-mail: krsto.jaksic@pr.ac.rs

²e-mail: adrijana.vukovic@konstantinveliki.edu.rs

³e-mail: lazar.cvijic@fsp.edu.rs

UVOD / INTRODUCTION

Ubrzane promene u okruženju koje se odvijaju krajem dvadesetog i početkom dvadeset prvog veka, zahvatile su sve sfere društva, počev od ekonomije, politike, demografskih kretanja, sve do povećanog zagađenja životne sredine i ubrzanog trošenja prirodnih resursa. Posledice ubrzanog razvoja su mnogobrojne i nepredvidive. Nagli porast broja svetskog stanovništva, neprestana borba za povećanje profita, nemilosrdno trošenje prirodnih resursa, sve veća politička i socijalna nestabilnost u svetu, veliki jaz između bogatih i siromašnih kao i naglo narušavanje životne sredine, tj. globalno zagađenje samo su neke od posledica. U takvoj situaciji održivi razvoj dobija sve veći značaj i to ne samo kao pitanje na lokalnom ili regionalnom nivou, već postaje globalni problem.

Još šezdesetih godina pojavljuju se prvi ekološki pokreti koji artikuliraju zahteve za očuvanjem životne sredine, protiveći se zagađenju i eksploataciji prirodnih resursa. Do danas traje borba da se pronađu i donesu odgovarajuće javne politike, kao i održivi procesi koji će zaustaviti ili makar ublažiti zagađenje planete, razaranje ekosistema, uništavanje biljnih i životinjskih vrsta i iscrpljivanje neobnovljivih prirodnih resursa. Dolazi do razvoja institucionalnih mehanizama koji promovišu održivi razvoj. Održivi razvoj predstavlja koncept u okviru koga se uvažavaju potrebe sadašnjice, a da se, pri tom, ne ugrožava sposobnost budućih generacija da zadovolje svoje sopstvene potrebe. Ideja održivog razvoja ide u pravcu očuvanja različitih (ekonomskog, ekološkog i sociološkog) vrsta kapitala za sadašnje i buduće generacije. Poseban izazov predstavlja pitanje adekvatnog izveštavanja o životnoj sredini. Izveštavanje o životnoj sredini je koncept zasnovan na paradigmi održivog razvoja i na paradigmi korporativne odgovornosti (Kojić i dr., 2018). Evropska Unija je pitanje računovodstvenog izveštavanja o zaštiti životne sredine uredila usvajanjem Direktive 2014/95/EU (Milačić i dr., 2016). Integrisano izveštavanje takođe ima fokus na održivom razvoju.

Danas je više nego očigledna potreba za pravilnim i efikasnim upravljanjem društvenim razvojem (Milačić, Kostić, 2018). Ekonomska aktivnost je usmerena ka maksimizaciji profita, što je u suprotnosti sa troškovima zaštite i očuvanja životne sredine. Vlasnici privatnog kapitala razmišljaju, pre svega, o povećanju profita i smanjenju troškova koji uključuju troškove nanete životnoj sredini, kao i društvu u celini (Drašković, 2012). Kada bi se vodili principom pravičnosti za svaku štetu (zagađenje vazduha, vode, zemljišta, ne korišćenje obnovljivih izvora energije), zagađivač bi trebalo da snosi troškove nanetog zagađenja. Dakle, suštinski princip „zagađivač pla-

ća“ predstavlja ideju u okviru koje se u ukupne troškove uključuju i troškovi narušavanja životne sredine, te se ukupni društveni troškovi računaju kao troškovi realizacije proizvoda plus eksterni troškovi. U isto vreme, dobra primena principa „zagađivač plaća“ dovodi do poboljšanja efikasnosti u okviru ekonomskog sistema, jer se kroz princip nameće „optimalan“ nivo zagađenja koji je ekonomski najefikasniji (Ljumović, 2018).

Princip „zagađivač plaća“, formulisan je početkom sedamdesetih godina prošlog veka, kada regulativa vezana za zaštitu životne sredine zemalja članica Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) nije bila striktna. Ovaj princip ima za cilj raspodelu troškova u sprečavanju i kontroli zagađenja između vlade i privatnog sektora (OECD, 1972). U praksi, to se ogleda kroz princip da bi troškove zagađenja trebalo da snose zagađivači, a ne društvo u celini. Postoje određeni izuzeci, kada troškove može da snosi celokupno društvo. Oni se odnose na razvoj novih tehnologija za kontrolu zagađenja, infrastrukturu za kontrolu zagađenja, ciljanu infrastrukturu kontrole zagađivačke industrije, kao i oblasti ili postrojenja koja bi se suočila sa ozbiljnim teškoćama zbog ekološke politike (OECD, 2002). Aktivnosti u kojima izostane odgovornost za štetu nanetu drugima, nazivaju se negativnim eksternalijama, a troškovi koji nastaju po tom osnovu - eksternim troškovima.

Cilj rada je ispitivanje principa „zagađivač plaća“ iz preduzetničke perspektive, imajući u vidu da su preduzetnici sposobni da prepoznaju prilike i da brzo odreaguju na promene u okruženju. U skladu sa postavljenim ciljem, istraživačke metode koje će biti primenjene radi ispitivanja ovog problema su analiza sadržaja (analiza regulatornog okvira i javnih politika), pregled literature, analitičkih dokumenata i uporednih primera dobrih praksi, kao i metod studije slučaja.

Nakon uvoda, objašnjene su osnove principa „zagađivač plaća“. Značaj preduzetništva za ekonomski razvoj, uvažavajući principe održivog razvoja je prikazan u narednom delu. Poslednji deo rada se bavi savremenim, nešto novijim konceptima zelenog i ekološki održivog preduzetništva. Zaključci ukazuju da promene u sferi preduzetništva sve više idu u pravcu kreiranja potpuno novih industrija ili redizajnu postojećih, radi povećanja održivosti i korišćenja obnovljivih izvora energije. Nove šanse na tržištu se javljaju u oblasti reciklažne industrije, proizvodnje obnovljivih izvora energije, proizvodnji i preradi organske hrane, eko turizmu itd. U tom kontekstu, uloga preduzetnika je da kroz uvođenje inovacija i korišćenjem novih tehnologija iskoristi ove prilike.

1. MATERIJALI I METODE / MATERIALS AND METHODS

Iako neopravdano zapostavljen u savremenoj akademskoj literaturi, koncept „zagađivač plaća“ je izuzetno bitan iz više perspektiva. Usled nekontrolisanog korišćenja prirodnih resursa, klimatskih promena kao posledice globalnog zagrevanja, velikog jaza između bogatih i siromašnih, učestalih ratova javlja se potreba za održivim razvojem kao merom koja neće opteretiti buduće generacije na račun današnjih. Brojna međunarodna i tela na nivou država se bave ovim problemom. Pa je tako i Generalna skupština Ujedinjenih Nacija prepoznala ovaj problem i 2015. donela dokument pod nazivom „Transformisanje našeg sveta: 2030 Agenda za održivi razvoj“. Agenda sadrži 17 ciljeva održivog razvoja a ciljevi sadrže smernice za akcije o socijalnoj inkluziji, održivosti životne sredine i ekonomskom razvoju. Generalno, održivi razvoj je produžetak Milenijumskih ciljeva razvoja a njegovi osnovni ciljevi su iskorenjivanje eksternog siromaštva, borba protiv nejednakosti i nepravde i suzbijanje klimatskih promena (UN, 2015). Osnovna karakteristika Agende 2030. je prepoznavanje da društveni i ekonomski razvoj zavise od održivog upravljanja prirodnim okruženjem i resursima (Terama et al., 2016). Florkowska i Bryt-Nitorska smatraju da Agenda stvara mogućnost za ostvarivanje više kooperativnog i podržavajućeg načina proizvodnje i društvene organizacije s kapacitetom za unapređenje socijalne i ekološke pravde (Florkowska, Bryt-Nitorska, 2018).

Održivi razvoj uključuje tri dimenzije: ekonomsku, ekološku i socijalnu. Ekonomska održivost je preliminarni uslov opstanka i održivosti kompanija - sposobnost da upravljaju svojim kapitalom, zalihama i sredstvima uključujući materijalna i nematerijalna sredstva. Održivost životne sredine osigurava da kompanije posluju bez nanošenja štete ekosistemu. Društvena održivost podrazumeva da kompanije moraju da vode svoje poslovanje u skladu s potrebama zainteresovanih strana (Iyigün, 2015).

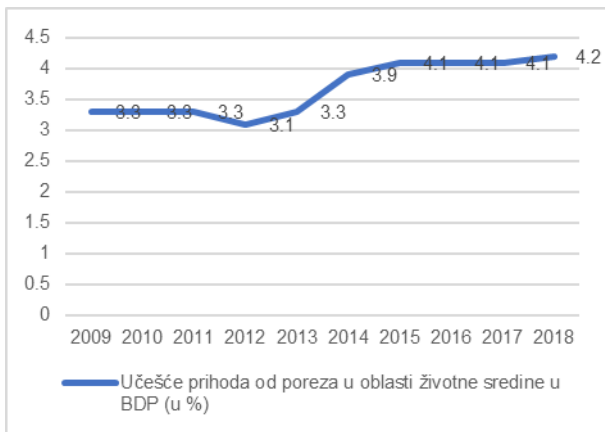
U svetlu današnje rastuće potrebe da se postigne održivost, poznato je da preduzetništvo može da bude način za tranziciju ka ekonomski i socijalno održivijem društvu. Istraživači koji se bave preduzetništvom posebnu pažnju posvećuju fenomenu povezanosti preduzeća i okruženja, a posebno ukazuju na ulogu preduzetnika i malih i srednjih preduzeća u zemljama u razvoju ka održivom privrednom i ekonomskom sistemu. Zu (2014) ističe da je održivo preduzetništvo poslednjih godina dobilo zamah kao globalni fenomen koji ima za cilj da podstakne preduzeća da posvete više pažnje svom društvenom uticaju na životnu sredinu (Zu, 2014). Održivo preduzetništvo se odnosi na „otkrivanje, stvaranje i iskorišćavanje preduzetničkih mogućnosti koje doprinose održivosti stvaranjem društvenih i

ekoloških dobitaka za druge u društvu“ (Groot, Pinkse, 2015). Održivi preduzetnici su motivisani da pozitivno utiču na složene i često prepletane socijalne i ekološke probleme, poput klimatskih promena, nuklearne radijacije, neravnomernog pristupa zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju, siromaštvu i dugoročne nezaposlenosti. Ono što odlikuje društvene, ekonomski održive preduzetnike je podsticaj da stvaraju vrednost za druge identifikovanjem i iskorišćavanjem prilika koje proizilaze iz problema u društvu koji su zanemareni ili neuspela rešenja od strane javnih, privatnih ili civilnih društvenih organizacija (York et al., 2016). U tom smislu, stvaranje se odnosi na povećanje ukupne korisnosti za članove društva zahvaljujući preduzetničkim aktivnostima. Santos (2012) tvrdi da se preduzetništvo razlikuje u krajnjem cilju stvaranja vrednosti (Santos, 2012). I dok je kod većine preduzetnika cilj stvaranje sopstvenog profita kod održivih preduzetnika cilj nije ograničen samo na sopstveni profit, već i na poboljšanje kvaliteta života kod drugih (Groot, Pinkse, 2015; Santos, 2012).

Predmet ovog rada predstavlja pregled različitih aspekata primene principa „zagađivač plaća“ iz preduzetničke perspektive u Srbiji, a u cilju donošenja zaključaka koji bi trebalo da ukažu na načine za dosledniju i efikasniju primenu principa, što može dovesti do boljih ekonomskih efekta za preduzetnike uz primenu principa održivosti. Problem „zagađivač plaća“ relativno je slabo istražen u akademskoj literaturi, i dostupni podaci su opskurni i limitirani. Imajući u vidu ova dva ograničenja, u radu smo koristili dostupne podatke Republičkog zavoda za statistiku.

2. REZULTATI I DISKUSIJA / RESULTS AND DISCUSSION

Princip „zagađivač plaća“ je utkan u Zakon o zaštiti životne sredine (član 9) i u osnovne principe Nacionalnog programa zaštite životne sredine, kao jedan od ključnih načela. „Zagađivač“ naknadu za zagađivanje životne sredine plaća kada svojim aktivnostima prouzrokuje ili može prouzrokovati opterećenje životne sredine, odnosno ako proizvodi, koristi ili stavlja u promet sirovinu, poluproizvod ili proizvod koji sadrži materije štetne po životnu sredinu. Zagađivač u skladu s propisima, snosi ukupne troškove nastale ugrožavanjem životne sredine koji uključuju troškove rizika po životnu sredinu i troškove otklanjanja štete nanete životnoj sredini. Internalizacija štete nastale usled zagađenja daje veliki podsticaj, posebno industriji, da smanji i spreči zagađivanje (Nacionalni program zaštite životne sredine, str. 9). Na grafikonu 1 je prikazano učešće prihoda od poreza u oblasti životne sredine u BDP-u Republike Srbije. U posmatranom periodu, ovi iznosi su varirali u granicama od 3,1 do 4,2%, što je više nego u većini zemalja članica EU.

Grafikon 1 - Učešće prihoda od poreza u oblasti životne sredine u bruto domaćem proizvodu
Graph 1 - Share of environmental tax revenue in gross domestic product

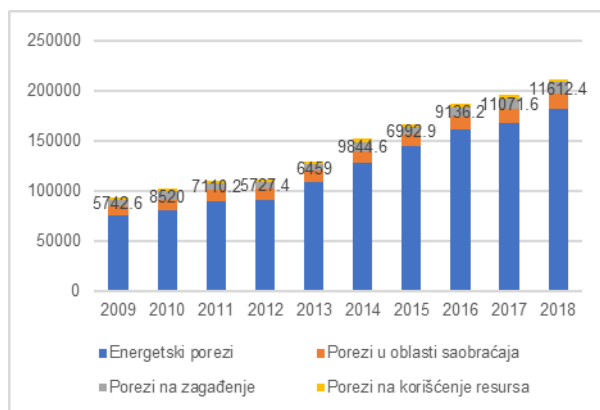
Izvor / Source: Baza podataka Republičkog zavoda za statistiku RS

Obračunavanje naknada za zagađenje se vrši na osnovu podataka koje zagađivači dostavljaju putem zvaničnih izveštaja nadležnim institucijama. Podaci o generisanom otpadu i zagađujućim materijalima emitovanih u vazduh, vodu i tlo zagađivači dostavljaju za potrebe sastavljanja nacionalnog i lokalnog registra izvora zagađivanja (Pravilnik o metodologiji za izradu nacionalnog i lokalnog registra izvora zagađivanja, kao i metodologiji za vrste, načine i rokove prikupljanja podataka). Preduzećima koja uzrokuju zagađenja životne sredine, a ne dostave podatke za registar zagađivanja u propisanom roku, obračun naknade se vrši na osnovu izveštaja inspekcije (Uredba o vrstama zagađivanja, kriterijumima za obračun naknade za zagađivanje životne sredine i obveznicima, visini i načinu obračunavanja i plaćanja naknade). Novčani iznos koji obveznici plaćaju na ime unapređenja i zaštite životne sredine definiše naknadu koju zagađivači plaćaju lokalnim samoupravama. Osnov i visina naknade su definisani odlukom lokalne samouprave i Uredbom o kriterijumima za utvrđivanje naknade za zaštitu i unapređenje životne sredine i najvišeg iznosa naknade.

Statistički prikazi OECD-a i Evropske unije, prihode od ekoloških naknada i ekoloških poreza, iskazuju zbirno (Stojanović, 2017). Zavod za statistiku Republike Srbije obelodanjuje informacije o četiri vrste poreza u oblasti životne sredine. U pitanju su ekonomski instrumenti za kontrolu zagađenja i upravljanje prirodnim resursima koji mogu usmeravati ponašanje pravnih lica koja utiču na kvalitet životne sredine. Energetski porezi koji obuhvataju poreze na energetsku proizvodnju i na energetske proizvode, porezi u oblasti saobraćaja, porezi na zagađenje i porezi na korišćenje prirodnih resursa predstavljaju

prihode koji čine deo republičkog pokrajinskog i/ili budžeta jedinica lokalne samouprave.

Energetski porezi u Srbiji obuhvataju više od 80% ukupnih poreza (u 2018. godini 86%), naspram zemalja EU gde su u 2018. godini činili 77,7% ukupnih poreza. Porezi na zagađenje su, takođe, prikupljeni u većem procentu nego u EU, naime u Srbiji je 5,8% ukupnih ekoloških poreza u 2018. godini prikupljeno na ime zagađenja, naspram 3,3%, koliko je prikupljeno u EU. Energetske obveznice mogu poslužiti u javno-privatnim partnerstvima kao sredstvo održivog ulaganja (Vassileva, 2022).

Grafikon 2 - Prihodi od poreza u oblasti životne sredine, po vrstama poreza (po vrstama poreza (milioni RSD))

Graph 2 - Revenues from taxes in the field of environment, by types of taxes (by types of taxes (millions RSD))

Izvor Source: Baza podataka Republičkog zavoda za statistiku RS

Primena principa „zagađivač plaća“ tokom vremena doživela je brojne modifikacije. Postoje različiti instrumenti za primenu ovog principa. Tako možemo razlikovati komandno-kontrolne instrumente koji uključuju zabranu zagađivanja ili limitiranje vrednosti emisije zagađujućih supstanci, ekonomske instrumente koji uključuju trgovinu pravima na zagađenje, eko-takse i slične forme fiskalnih i parafiskalnih obaveza, i instrumente koji se zasnivaju na principima dobre volje (European Commission, 2012). Autoritet za sprovođenje ovih principa varira ne samo u smislu konkretnih zakonskih rešenja koja se sprovode u različitim zemljama, već i u pogledu organizacije sistema i odgovornosti za sprovođenje tih rešenja u pojedinim državama. Savremena zakonska rešenja uglavnom podrazumevaju kombinaciju odgovornosti za sprovođenje principa od strane centralne, regionalne i lokalne vlasti. Veće uključivanje lokalne vlasti smatra se od posebne važnosti imajući u vidu njihovu posebnu zainteresovanost za izbegavanje potencijalnih finansijskih i političkih posledica.

dica zagađenja na svojoj teritoriji te administrativne i pravne instrumente za kvalitetno praćenje zagađivača (Luppi et al., 2012).

Zemlje u razvoju ali i razvijene zemlje koje posluju u globalnoj ekonomiji suočavaju se sa različitim izazovima kojima teže da održe i povećaju ekonomski rast i razvoj. Politički lideri ali i ljudi koji se bave razvojem ekonomije u svetu se sve više okreću preduzetništvu kao ključnom načinu za poboljšanja ekonomskog razvoja i otvaranje novih radnih mesta, povećanju životnog standarda i konkurentnosti na globalnom tržištu. U novije vreme preduzetnički ekosistemi privukli su pažnju kako političkih lidera tako i naučnika kako bi se podstakla preduzetnička aktivnost i na taj način podstakla celokupna ekonomska aktivnost (Cunningham et al., 2019). Preduzetništvo takođe, podstiče pozitivne promene u društvu pružajući komercijalne i društvene inovacije koje doprinose društvenom blagostanju (Brkljač i dr., 2022). Preduzetništvo je i potencijalni izvor ličnog razvoja, rasta i uopšte blagostanja (Shir, 2015; Stephan, 2018).

Najznačajniji doprinos preduzetništva rastu i razvoju ekonomije odnosi se na kreiranje novih radnih mesta. Na primer, tokom osamdesetih godina prošlog veka, više od 80% novih radnih mesta u Sjedinjenim Američkim Državama kreirala su mala preduzeća i preduzetnici. Takođe, preko 90% ukupnog broja aktivnih preduzeća u Evropskoj Uniji (EU) klasifikovana su kao mala i srednja preduzeća. Ova preduzeća, najčešće zapošljavaju dvoje od troje zaposlenih u privatnom sektoru, ali doprinose sa više od polovine ukupne dodate vrednosti koju stvaraju sva preduzeća u EU. Mala i srednja preduzeća predstavljaju značajan izvor inovacija u svakoj privredi. Pre svega, to proističe iz činjenice da inovacije predstavljaju prirodni instrument preduzetništva, tako da mnoga mala i srednja preduzeća nastaju kao oblik komercijalizacije određenih inovacija, ali i zbog veće fleksibilnosti, dinamičnosti i osetljivosti na promene tražnje ovih preduzeća u odnosu na velika preduzeća (Paunović, 2017). Smatra se da ovaj tip preduzeća značajno doprinosi povećanju bogatstva i kreiranju ekonomskog rasta, ali još bitnije, ona imaju i dominantnu ulogu u uvođenju inovacija i istraživanju i razvoju (European Commission, 2012). Još jedno polje gde mala i srednja preduzeća doprinose nacionalnoj privredi jeste diversifikovanje privredne strukture. Pored novih proizvoda i usluga gde inovativna mala i srednja preduzeća obogaćuju ponudu jedne privrede, ova preduzeća stupaju i u različite poslovne odnose sa velikim preduzećima. Osim svoje ključne ekonomske uloge mala i srednja preduzeća imaju i širu društvenu ulogu koja se, u najkraćem, ispoljava u afirmaciji preduzetničkog du-

ha, rada, stvaralaštva i svih drugih vrednosti kojima se napaja preduzetnička aktivnost (Paunović, 2017).

Acemoglu i saradnici (2014) tvrde da bi institucije mogle da igraju povoljnu ulogu u stvaranju i organizovanju faktora proizvodnje (tj, fizičkog kapitala, ljudskog kapitala i tehnoloških inovacija) gde institucije stvaraju odgovarajuće podsticaje da preduzetnici budu produktivniji i na kraju doprinesu ekonomskom razvoju u celini (Acemoglu, 2014).

Sautet (2013) je pronašao da preduzetništvo može igrati važnu ulogu u ekonomskom rastu ako institucije pruže dovoljno podsticaja koji omogućavaju preduzetnicima da stvaraju tipove firmi koje su u stanju da stvore ekonomiju obima i na taj način podstaknu brzi rast ekonomske aktivnosti rastuće (Sautet, 2013).

„Zeleni“ preduzetnici su priznati kao pokretači promena i zaslužni su za uvođenje inovacija, prilagođavanjem novim idejama i reagovanjem na promene brže, fleksibilnije i efikasnije nego veće kompanije. Ono što je takođe karakteristika zelenih preduzetnika je jaka veza između njihovih poslovnih i ličnih vrednosti. Većina njih poseduje svest o značaju ekološke i društvene svesti iznad same ekonomske vrednosti. S druge strane, Harini i Meenakshi (2012), su primetili da postoji generalno povećanje ekološki prihvatljivih, održivih i zelenih preduzeća (Harini, Meenakshi, 2012). Ovi akteri podstiču zeleniji rast inovativnim razmišljanjem, tržišnom orijentacijom i usvajanjem tehnoloških inovacija i ublažavaju uticaj čoveka na životnu sredinu baveći se ekološkim pitanjima, kao što su degradacija zemljišta, klimatske promene, i gubici biološke raznolikosti (Rüdiger et al, 2018).

Corradini (2017) je u svom istraživanju utvrdio da regioni koji imaju više tehnoloških aktivnosti imaju viši nivo zelenog preduzetništva što sugerise da predivanje znanja i preduzetničke sposobnosti u regionima imaju važnu ulogu u kreiranju zelenog preduzetništva (Corradini, 2019). Giudici i saradnici (2017) su pronašli dve kategorije faktora koji utiču na osnivanje zelenih startapova: dostupnost naučnog i lokalnog znanja i ekološku svest lokalnih vlasti i zajednice (Giudici et al., 2017). Rezultati ukazuju da visoka naučna znanja iz lokalnih univerziteta, lokalni patenti, ekološki prihvatljive politike lokalnih vlasti i ekološka svest lokalne zajednice imaju pozitivne uticaje na uvođenje zelenih tehnologija u regionu.

Kada su u pitanju preduzeća koja u svom poslovanju koriste lance snabdevanja ona često stavljaju akcenat samo na poboljšanje odnosa sa dobavljačima i unapređenje upravljanja lancem snabdevanja, a uvođenje upravljanja ekološki održivim lancem snabdevanja kao način za ostvarivanje bolje

konkurentne pozicije zanemaruju. Pojam upravljanja „zelenim“ lancem snabdevanja (engl. Green Supply Chain Management) u sebi spaja dva koncepta upravljanja u jedan – ekološki menadžment i upravljanje lancem snabdevanja.

„Ozelenjavanje“ lanaca snabdevanja je proces upravljanja kojim učesnici u kanalu marketinga smanjuju svoj uticaj na životnu sredinu u lancu vrednosti. Obuhvata sve faze, uključujući dizajn proizvoda, izbor materijala, proizvodni proces, transport robe i recikliranje i odlaganje polovne robe.

Ekološki ciljevi koji mogu „ozeleniti“ lanac snabdevanja kompanije uključuju:

- Smanjenje potrošnje energije, vode i prirodnih resursa;
- Povećanje upotrebe čiste i obnovljive energije;
- Smanjenje proizvodnje otpada i emisija zagađenja;
- Pобољшanje tretmana otpadnih nusproizvoda (Pavićević, Vuković, Cvijić, 2020).

ZAKLJUČAK / CONCLUSION

Preduzetnici pre svega razmišljaju o realizaciji svojih ideja, odnosno o povećanju zarade, dok im izdvajanja, odnosno troškovi koje moraju da izdaju za zaštitu životne sredine smanjuju inicijalnu zaradu. Sa druge strane, sve više preduzetnika uvažava koncept održivog razvoja, odnosno uvažava zahteve za zdravijom i čistijom životnom sredinom. Imajući u vidu da je osnovna ideja principa „zagađivač plaća“ da bi svi trebalo da odgovaramo za sopstvene postupke, odnosno da se svaka šteta prouzrokovana drugim ljudima mora nadoknaditi, jasno je da bi ekonomski instrumenti koji nastaju po ovom osnovu trebalo da stimulišu ulaganje u nove „čistije“ tehnologije koje ne zagađuju životnu sredinu ili je zagađuju u manjem obimu. Dakle, suština koncepta „zagađivač plaća“ iz ugla preduzetnika jeste odluka da li ulagati u nove tehnologije koje ne zagađuju životnu sredinu ili plaćati naknade/takse za proizvedeno zagađenje. S obzirom da iznos takse/naknade može biti znatan izdatak (naročito u razvijenim zemljama), sve veći broj malih i srednjih preduzeća i preduzetnika se odlučuje za ulaganje u nove tehnologije koja ne zagađuju. Zakonska regulativa nameće plaćanje takse, a sa druge strane sve je veća svest malih i srednjih preduzeća o problemima životne sredine. Ova dva pravca dovode do kreiranja opšteg trenda ekološki održivog i zelenog preduzetništva, kao i do promena u sferi preduzetništva u pravcu kreiranja potpuno novih industrija ili redizajnu postojećih, radi povećanja održivosti i korišćenja obnovljivih izvora energije. Nove šanse na tržištu se jav-

ljaju u oblasti reciklažne industrije, proizvodnje obnovljivih izvora energije, proizvodnji i preradi organske hrane, eko turizmu itd. U tom kontekstu, uloga preduzetnika je da kroz uvođenje inovacija i korišćenjem novih tehnologija iskoriste ove prilike.

Najnovije ideje i trendovi idu ka zelenoj ekonomiji koja se rukovodi načelom održivosti. Najvažniji cilj zelene ekonomije je da što više zaštiti buduće generacije od značajnih ekoloških rizika i nestašica prirodnih resursa. Cilj je da se što je moguće više minimiziraju štete koje se usled ekonomskih aktivnosti mogu pojaviti u budućnosti. U tom kontekstu potrebno je inicirati i podržati razvoj zelenih preduzetnika, koji primenom načela održivosti podstiču i kreiraju nove proizvode i usluge i na taj način doprinose kako ostvarenju ličnih koristi tako i društvu u celini. Primenom novih alternativnih tehnologija moguće je ostvariti ekonomske efekte ali i voditi se principom održivosti.

LITERATURA / REFERENCES

- [1] Acemoglu, D., Gallego, F. and Robinson, J.A. (2014), Institutions, human capital and development, *Annual Review of Economics*, 6(1), 875-912.
- [2] Brkljač, M., Berjan Bačvarević, B., Džamić, V. (2022). Digitalizacija, inovacije i društveno odgovorno poslovanje, *Ecologica*, 29(106), 178-184.
- [3] Corradini, C. (2019). Location determinants of green technological entry: evidence from European regions. *Small Business Economics*, 52(4), 845-858.
- [4] Cunningham, J. A., Menter, M., & Wirsching, K. (2019). Entrepreneurial ecosystem governance: a principal investigator-centered governance framework. *Small Business Economics*, 52(2), 545-562.
- [5] Drašković, B. (2012). Prirodne vrednosti i kapital kao zajednička dobra. U: *Ekonomski aspekti ekološke politike*. Beograd: Institut ekonomskih nauka, 3-97.
- [6] European Commission (2012). Flash Eurobarometer 342 Report on SMEs, Resource Efficiency and Green Markets.
- [7] Florkowska, L., Bryt-Nitarska, I., (2018). The requirements for implementing Sustainable Development Goals (SDGs) and for planning and implementing Integrated Territorial Investments (ITI) in mining areas. *E3S Web Conf.* 36, 1-7.
- [8] Giudici, G., Guerini, M. & Rossi-Lamastra, C. (2017). The creation of cleantech startups at the local level: the role of knowledge availability and environmental awareness. *Small Business Economics*, 52(4), 815-830.

- [9] Groot, K., & Pinkse, J. (2015). Sustainable entrepreneurship and corporate political activity: Overcoming market barriers in the clean energy sector. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 39(3), 633-654.
- [10] Harini, V., Meenakshi, D.T., (2012). Green entrepreneurship: alternative (business) solution to save environment. *Asia Pac. J. Manag. Entrepreneursh. Res.* 1, 79-89.
- [11] Iyigün, N.Ö. (2015). Corporate Social Responsibility and Ethics in Management in light of Sustainable Development. Handbook of research on Developing Sustainable Value in Economics, Finance, and Marketing. U. Akkucuk (Ed.), Hershey PA, USA: IGI Global.
- [12] Kojić, N., Knežević, G., Pavlović, V. (2018). Izveštavanje o životnoj sredini: Između paradigmi korporativnog upravljanja i odgovornog poslovanja, *Ecologica*, 25(91), 717-720.
- [13] Ljumović, I., (2018). *Princip „zagađivač plaća“: ekonomska ideja ili koncept zaštite životne sredine*. Pravni i ekonomski aspekti primene principa „zagađivač plaća“, Institut ekonomskih nauka, Beograd.
- [14] Luppi, B., Parisi, F., & Rajagopalan, S. (2012). International Review of Law and Economics The rise and fall of the polluter-pays principle in developing countries. *International Review of Law & Economics*, 32(1), 135-144.
- [15] Milačić, Lj., Knežević, G., Pavlović, V. (2016). Problemi računovodstvenog izveštavanja o nefinansijskim informacijama o zaštiti životne sredine prema Direktivi 2014/95/EU, *Ecologica*, 23(84), 736-741.
- [16] Milačić, S., Kostić, A. (2018). Problemi društveno - ekonomskog razvoja u uslovima savremene globalizacije, *Ekonomski pogledi*, 20(2), 1-17.
- [17] Paunović, B. (2017). Značaj i mogućnosti podsticanja preduzetništva za održiv lokalni ekonomski razvoj. *Evropske sveske*, 11, 4-13.
- [18] Pavićević, A., Vuković, A., Cvijić, L. (2020). Ekološki aspekti lanca snabdevanja: pojam „ozelenjavanja“, *Ecologica*, 27(100), 665-663
- [19] Pravilnik o metodologiji za izradu nacionalnog i lokalnog registra izvora zagađivanja, kao i metodologiji za vrste, načine i rokove prikupljanja podataka, *Sl. glasnik RS*, br. 91/2010, 10/2013, 98/2016
- [20] Rüdiger, H., Patrick Spieth, P., Inan, I. (2018). Business model design in sustainable entrepreneurship: Illuminating the commercial logic of hybrid businesses, *Journal of cleaner Production*, 176, 439-451.
- [21] Santos, F. M. (2012). A positive theory of social entrepreneurship. *Journal of Business Ethics*, 111(3), 335–351.
- [22] Sautet, F. (2013), Local and systemic entrepreneurship: solving the puzzle of entrepreneurship and economic development, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 37(2), 387-402.
- [23] Shir, N. (2015). *Entrepreneurial Well-being: The Payoff Structure of Business Creation*. Stockholm School of Economics. <https://ex.hhs.se/dissertations/849175-FULLTEXT02.pdf>
- [24] Stephan, U. (2018). Entrepreneurs' mental health and well-being: a review and research agenda. *Acad. Manag. Perspect.*, 32(3), amp.2017.0001. <https://doi.org/10.5465/amp.2017.0001>.
- [25] Stojanović, M. (2017). Ekološke naknade kao deo sistema ekoloških poreza u Republici Srbiji, *Ekonomski signali*, 12(1), 41-54.
- [26] Terama, E., Milligan, B., Jimenez-Aybar, R., Mace, G.M., Ekins, P. (2016). Accounting for the environment as an economic asset: global progress and realizing the 2030 Agenda for Sustainable Development. *Sustain. Sci.* 11, 945-950.
- [27] United Nation, (2015). Sustainable Development Knowledge Platform. Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Access in 14 oct 2018. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.
- [28] Uredba o kriterijumima za utvrđivanje naknade za zaštitu i unapređenje životne sredine i najvišeg iznosa naknade, *Sl. glasnik RS*, br. 111/2009
- [29] Uredba o vrstama zagađivanja, kriterijumima za obračun naknade za zagađivanje životne sredine i obveznicima, visini i načinu obračunavanja i plaćanja naknade, *Službeni glasnik RS*, br. 113/2005, 6/2007, 8/2010, 102/2010 (pogledaj i čl. 11), 15/2012, 91/2012, 25/2015 - drugi propis i 44/2016 - drugi propis
- [30] Vassileva, A. (2022). The role of the green bonds in public-private partnerships as a sustainable investment opportunity, *Ecologica*, 29(106), 139-147.
- [31] York, J. G., O'Neil, I., & Sarasvathy, S. D. (2016). Exploring environmental entrepreneurship: identity coupling, venture goals, and stakeholder incentives. *Journal of Management Studies*, 53(5), 695-737.
- [32] Zavod za statistiku Republike Srbije, <http://data.stat.gov.rs/?caller=SDDDB>
- [33] Zu, L. (2014). International perspective on sustainable entrepreneurship. In: *Sustainable Entrepreneurship* (pp. 67-100). Springer, Berlin, Heidelberg.